

BRÓDY ANDRÁS
Az újraelosztásról

Magyarországon az adók összege meghaladja a teljes beralapot. Indokolttá vált felmérni, hogy milyen szerepet töltenek be az adók az árak alakulásában. A magyar adórendszer a vizsgálat szerint eltorzítja a bér/ár arányt és tartós munkanélküliséget okoz. Nem az egyenlőtlenséget tompítja, nem az elesetteket segíti, hanem a gazdagok felhalmozási eszközévé vált. Nem szektorsemleges. Megváltoztatja a gazdaság alapvető arányait és félrevezet minden gazdasági elemzést.*

A szociológusok joggal nevezték redisztributívnak Közép-Európa tervszerű gazdálkodást folytató országainak társadalmát.¹ Az adminisztratív jellegű újraelosztás, a paternalista ellátás vette át a piac szerepét. Ma is lépten-nyomon beleütközünk ennek nyomaiba. De a társadalom csak szenvedő alanya volt az újraelosztásnak, az állam volt a cselekvő fél. Az államnak, ha már egyszer létrejön a társadalmi állapotok rendezésére és javítására, határozott feladatai támadnak, és ezek ellátásához pénzre van szüksége. A szociológus csak az állami tevékenység gazdasági vetületét vizsgálja, amikor az újraelosztást állítja a figyelem középpontjába. Ez az újraelosztás minden államhatalom tevékenységének fontos része, és az is fog maradni. Az újraelosztás mindenfajta társadalomban végbemegy. A jellemző mindig az, hogy kik, milyen felhatalmazással és milyen saját érdekekkel, milyen módon, milyen korlátok közt és milyen ellenőrzés mellett határozzák meg és bonyolítják le ezt az újraelosztást.

A tervgazdálkodás valóban a gazdaságban létrehozott új érték nagy és egyre növekvő részét vonta el és csoportosította át. De még ezt sem tarthatjuk Magyarországon teljesen új és meglepő vonásnak. Már a század elején is az Európában akkor szokásosnál jóval többet merített az állam a nemzet jövedelméből. A hivatalnoki kar és túlméretezett katonaság a Monarchia bús öröksége. Az állam részesedése a továbbiakban is gyorsan növekedett, és ma már 60 százalék felett áll.

Ez a mérőszám, a költségvetésnek a nemzeti jövedelem vagy GDP értékéhez való viszonya mégsem ad pontos vagy akárcsak elfogadható képet az újraelosztás mértékéről és szerepének növekedéséről. Ez éppen az egyik tárgya e dolgozatnak. Ez az arány csak

* A kutatást az OTKA 13 562 számú támogatásával készült. Köszönetet mondok kollégáimnak, különösen *Augusztinovics Máriának*, *Halpern Lászlónak*, *Madarász Aladárnak* és *Simonovits Andrásnak* önzetlen, de mégsem mindig megfogadott tanácsaikért. A tanulmány ugyanis csak előkészítése egy tudományos kutatásnak, amely az angol és magyar adórendszert kívánja majd az input-output mérlegek segítségével összemérni. Szándékosan élesen, sőt néhol végletesen fogalmaztam, hogy valódi vitát váltsak ki az adórendszer és az államháztartás tényleges reformja tekintetében

¹ Magyarországon legelőször és a legkövetkezetesebben *Szelényi Iván* és iskolája. De a közgazdászok is látják a kérdés fontosságát. *Kornai János* is ismételtén visszatért a költségvetés, a fiskális redisztribúció és az újraelosztás kérdéséhez A szocialista rendszer című alapvető művében (*Kornai* [1993]).

addig tájékoztat valamennyire is helyesen, amíg a költségvetés embrionális, és nem nagyobb a GDP néhány százalékánál. Ilyenkor az adók és az újraelosztás mértéke is kicsi, esetleg az állam nem is adókból hanem privilégiumokból, jövedékekből vagy más forrásokból szerzi meg jövedelmei oroszlánrészét.

Amikor azonban az állam apparátusa egyre terjedelmesebb lesz, akkor már a költségvetésen belüli belső forgalom is jelentőssé válik. Ezt a belső forgalmat nem a piac közvetíti, s többnyire még csak nem is a pénz. Hogy például az állami iratforgalmat az állami posta ingyen vagy pénzért kézbesíti, hogy az állami seregeket az állami vasút átalányban vagy másképpen fuvarozza, hogy a pénzverde mit fizet az állami bányának, az államvasút az állami szénbányának és így tovább, az helyenként és időnként igen változó lehet. A halmozódás mértéke, a bevételek szintje és számbavételük módja ezért megállapodás kérdése. A mérőszámnak tehát csak akkor van érdemi mondanivalója, ha a számbavétel szerkezete nem változik. A mindenkori konstrukció, az elszámolás részletessége, bruttó vagy nettó jellege azonban nálunk szerfölött gyorsan, csendben, szinte észrevétlenül változik.²

Az állami tevékenységnek a fejlődést meghaladó és eltörpítő burjánzása nem magyar, még csak nem is közép-európai specialitás, hanem korunk egyik általános és átütő jellegzetessége. E tendencia függetlennek mutatkozott a nálunk különösen gyakorta változó politikai rendszerektől és ideológiáktól. Ebből arra következtethetünk, hogy a nacionalizmus, majd kollektivismus, ma pedig a demokratizmus és globalizálódás csábjelszavait hangoztatva, ezeket terjesztve és nyomatékosítva, az állami apparátus szabja meg a rendszer és az ideológia jellegét és tartalmát. Nem a társadalom – nálunk ritkán eredeti – eszméi szabják ki az állam szövetét, hanem az állam alakítja ki eszméinket, nagy késéssel, a közoktatás és az általa dotált és szentesített tömegpártok közvetítésével. Ez a fonák kapcsolat nem mutat hajlandóságot arra, hogy visszajára forduljon.

Pénzügyünk is így örökölte a kiegyezés után az osztrák kamentalizmus hivatali gyakorlatát. A gyűlölt Bach-korszak próbára tette a magyar vármegyék szokottan hanyag gazdálkodását, amelyet Mikszáth Kálmán annyi maró karcolatban örökített meg. Mégis hasznosnak bizonyult, mert megkövetelte a pénzügyi fegyelmet, és új, hozzáértőbb hivatalnokai réteget képezett ki. A kiegyezés utáni magyar költségvetés tehát eleinte fegyelmezett, szakszerű és pontos volt. Nyilvánosan és részletesen elszámolt a közpénzekkel: nemcsak a bizonylati fegyelem volt teljes, hanem a költségvetést is nagyon gondosan állították össze, és szigorúan be is tartották.³

De már a század elején, az első világháborúra készülve, az évente visszatérő rendes költségek mellett megjelentek a főként hadi célú rendkívüli tételek, elzárkózva a nyilvánosság elől és megszorítva az elszámolás részletességét. Ezek az elvesztett háború után is jellemzők maradtak. A második világháború alatt a költségvetés főösszege ismét meredeken nőtt, részletezése tovább csökkent. A tervgazdaság idején a költségvetés már teljesen

² A tervgazdálkodás bevezetésekor teljes tudatossággal megakadályozták ezeknek a kapcsolatoknak a nyomon követését és számbavételét, azzal a jelszóval, hogy itt csak olyan pénzáramlatokról van szó, amikor „az állam egyik zsebéből a másikba” helyezi a pénzt. Ma ismét megpróbálják kibogozni ezeket a szálakat, mintegy „piaci alapra” helyezve a belső kapcsolatokat. Ugyanakkor, éppen a mutatószám manipulatív leszorítása céljából, buzgón „nettósítják” a költségvetést. A kilencvenes években például, annak ellenére, hogy az államapparátus létszáma, fizetése és költsége érezhetően tovább növekedett a gazdasági teljesítmény egyidejű hanyatlása mellett, a statisztika mégis sülyedő részarányokat tesz közzé. Ezek az adatok persze a korábbiakkal sehogyan sem vethetők össze. E kérdéshez még ismételtelen visszatérek.

³ Ma is csodálhatók Wekerle Sándor (azaz Tisza Kálmán korának) éves költségvetései. Szépen nyomott igényes régi kötetek az Országgyűlési Könyvtár olvasótermében, az Állami Számvevőség még súlyosabb és részletesebb évi jelentéseivel egyetemben. Az újabb kötetekre egyre kevésbé lehetünk büszkéek. A mélypont mintegy száz év múlva, 1972 körül következik be, amikor a nyilvános költségvetés a hivatalos közlöny két oldalára rövidül, de még ebben a formában is hamis és ellentmondásos.

formálissá vált. Az okmány már születése pillanatában közölte esetleges olvasójával, hogy megalkotója sem tekinti mércének, és nem is szándékozik a benne leírt számok vagy irányelvek szerint gazdálkodni.⁴

A jelenlegi átmenetgazdaság kormányai nagy terjedelmű, át nem látható és zavaros büdzsét, valamint roppant rendezetlen szokásokat örököltek. Csak igen lassan javul a költségvetés fegyelme, és még messze áll az avult és lenézett kameralizmus nyíltságától és alaposságától.⁵ Működése inkább a japán mintához hasonló, ahol a képviselőház minden évben formailag megvitatja és elfogadja ugyan a pénzügyminiszter előterjesztését, de a valóságos és fontos pénzek tényleges elosztása a háttérben történik, az úgynevezett második költségvetés körüli kijárási és titkos alkuk közepette.⁶

Bárhogyan hozza meg döntéseit az állam – akár demokratikusan, akár nem –, mindenképpen felel a következményekért. Felelős akkor is, ha a következményeket nem tudja felmérni. Részen azért nem tudja felmérni, mert nem is akarja, részben azért, mert gyakorta nem is lehet, mivel tudományunk nem elég okos ehhez. A felelősség mértéke mégis a kezelt pénz arányában, de inkább még hatványozódva nő. Ha az állam a múlt századi néhány százalékos helyett sok országban a létrehozott új érték 30-40 százalékát, de Magyarországon ma már mindenképpen több mint felét⁷ vonja be az újraelosztás egyre áttekinthetlenebb folyamatába, akkor nemcsak egyszerű mennyiségi változásnak vagyunk tanúi, hanem alapjában és minőségében változik meg szemünk előtt a gazdasági összefüggések egész rendszere és működése.

Az adók és vámok megnövekedett mértéke már nem a létrehozott többlet, a felesleg közcélokra történő megcsapolásából és nem csupán a sokat keresők büntetéséből vagy fékezéséből ered. Nem is csak a külkereskedelem kiegyensúlyozására vagy a társadalmi egyenlőtlenségek tompítására utólag alkalmazott eszköz. Az adók és az állam más – szintén az adószigorral kezelt – bevételei a többlet összegyűjtésének és a vagyon megteremtésének, a felhalmozásnak is egyik fő forrásává váltak. Ezzel akarva vagy akaratlanul a gazdagok és a szegények közti szakadékot mélyítik. Az „adóreformok” és az „államháztartási reformok” a monetaristák tanácsai szerint a gazdagabb rétegeknek kedveznek, mert tőlük várják a „jóletet”.

Mivel a felhalmozható tiszta többlet a század folyamán ritkán haladta meg a nemzet jövedelmének 10 százalékát, az állam ma már a szükséges és nélkülözhetetlen ráfordítások jelentős részét is átfuttatja költségvetésén. Ha a ráfordítás nem térül meg, ha az állam a hiányzó részt nem táplálja vissza a gazdaság körforgásába, akkor a termelés akadozni fog. Biztos eszköz ez a termelés szabályozására, a rossz szabályozás pedig nagy zavart kelt.

Megszűnt az állam liberális felfogásának, az éjjeliőr állam álmának, a be nem avatkozó állam helyreállításának lehetősége és illúziója. Ha a termelés pusztán költségeinek fedezete is az állam apparátusától függ, akkor többé semmilyen tevékenység nem folytat-

⁴ A költségvetés egyre tágabb felhatalmazást ad a minisztereknek és a kormányoknak, hogy eltérjenek az előirányzatoktól, s az éves tervekhez hasonlóan, pillanatnyi szükségleteik szerint bármikor módosítsák a költségvetést. Egyébként ekkoriban a politika hivatalosan is alárendeli a költségvetést a terveknek, a terveket pedig a mindenkorinak önkénynek, a „voluntarizmusnak”.

⁵ A művelt országokban a költségvetés és teljesítése ma már mindenki számára hozzáférhető a hálózaton, évtizedek alatt kialakult rendben, nagy részletességgel és a megfelelő magyarázatokkal ellátva. Nálunk még csak az 1997. és az 1998. évi költségvetés főbb adatai találhatók meg a minisztérium „honlapján”. Ez a két év is egymástól eltérő rendszerben, hiányosan és magyarázó szöveg nélkül.

⁶ Lásd *Ferber* [1998]. Japánban a második költségvetést közületi bankok bonyolítják le, profitorientáltaságuk kétséges.

⁷ Elretentő példaként említtem, hogy az újraelosztás mértéke Ceausescu Romániájában vagy Honecker NDK-jában a statisztikai évkönyvek tanúsága szerint gyakran meghaladta a 100 százalékot is. Hogy ez hogyan volt egyáltalán lehetséges, hogy miként lehet valamit 100 százaléknál nagyobb mértékben elosztani, az a továbbiakban lépésenként ki fog derülni.

ható az állam és apparátusának részvétele és jóindulata nélkül. Az egyes gazdasági aktus, sőt minden egyes termelő vagy szolgáltató igyekezete és pusztán ráfordítása, azaz költsége is csak az állam közvetítésével térülhet meg. Nincs és nem is lehetséges elszigetelt és személyes csere, semmi sem történik és nem is történhet, amibe az állam kéretlen harmadikként ne ékelődne közbe.

Akár akarja, akár nem, akár tudatában van ennek, akár nem, akár rendszeresen gazdálkodik, akár rendetlenül, az állam az újraelosztás megnövekedett terjedelme és részletessége révén befolyásolja (ha ezt nyíltan és bevallottan tenné, azt mondhatnánk: megszabja) nemcsak a termelés mértékét, mintáját és bővülését, az új kutatásokat, az oktatást és kultúrát, a foglalkoztatottságot és a nemzedékek közti cserét, hanem az egyes termékek és szolgáltatások árának, kínálatának és keresletének nagyságát és mindezek változását is.

A monetáris iskola, Friedmanra és Hayekra hallgatva, tagadja, hogy az állam képes lenne a konjunktúra és foglalkoztatottság megfelelő szabályozására. De ez az érvelés inkább az állam hibáit és felelősségét kendőzi és leplezi. Valójában az állam nem gyenge és nem is tehetetlen. Ereje, minden ellenkező látszat és szólam ellenére, megnövekedett. De ez az erő nem szembevetendő, mert az állam látszólag kivonul a gazdálkodásból. Ugyanakkor az újraelosztás egyre nagyobb mértéke és bonyolultsága révén hatásköre növekszik.⁸ Az ügyek tényleges irányítása ellenére az állam kerül az értük viselt felelősséget. Nem vállalja a következményeket, az intézkedések hibáit, a gyakori inkompetenciát és egyre korruptabb voltát.

A *korrupt* jelző itt nem a törvényileg üldözött vagy üldözendő hivatali hatalommal való visszaélést, a sikkasztást, a törvénytelen előnyök pénzért való árusítását jelenti, bár a tényleges állapotok egyre jobban elfajulnak. E jelző csak azt fejezi ki, hogy a politikai, üzleti és hivatali vezetők – egyébként szintén japán stílusú – szoros összefonódása nyomtatékos, durva és hatásos, de soha nem igazán hatékony gazdálkodáshoz és mindig igen romlott közléthez vezet. Csak a funkciók és felelőségek pontos elhatárolása, az össze nem valók elválasztása és törvényi tiltása, a monopóliumok ellen folytatott szüntelen harc és az esélyegyenlőség biztosítása vezethetne valóban gazdaságos megoldásokhoz.

Az itt következő vizsgálódás tárgya éppen ezért a központi beavatkozás mértékének, lehetőségeinek és korlátainak vázolása. Azt kívánom megvizsgálni, hogy az újraelosztás, az adó szintjének és tárgyának változása mennyire tudja a gazdaságot és a róla alkotott képet módosítani. Az input-output elmélet elvont matematikai modelljével próbálom az állami elosztás hatását kinyomozni vagy legalábbis nyomon követni.⁹ Az állam ma a vállalkozók és a dolgozók mellett a harmadik és döntővé vált jövedelemforgató. Tevékenysége, magatartása meghatározza a gazdaság mindenkori mozgását. Monopóliumai miatt (amelyekkel a gazdaság másik két szereplője nem, vagy csak korlátozott mértékben rendelkezik) gazdasági ereje a láthatónál sokkal nagyobb. Mint ki fog tűnni, értékmeghatározó (vagy legalábbis értékteremtő) képessége miatt helyet kér a gazdaságtant megalapozó értékelméletben is. Akár a munkaérték-elmélet, akár a marginalizmus eszközeivel

⁸ Csupán egy tekintetben csökken. A pénz és a tőke szabad mozgása következtében a kormányok nem tudnak jól védekezni a nemzetközi pénztőkével és a nemzetek feletti vállalatirásokkal szemben.

⁹ Itt csak a jövedelmek újraelosztásáról lesz szó, bár az input-output elmélet a vagyonok újraelosztását is követni tudná, ha lenne rá adat. De erről nem készül statisztika, vagy nem kerül nyilvánosságra. Ez az *ad hoc* állami tevékenység a század második felében felélénkült (valuták befagyasztása a válságban, vagyondezsza 1938-ban, zsidó vagyonok elkobzása, új területek annektálása, Nyugatra távozottak vagyonának lefoglalása, földreform 1945-ben, államosítás 1948-ban, állami üzemek állandó átszervezése, decentralizálása majd recentralizálása, kötelező szövetkezetesítések, tagosítások majd az 1989-es párt- és mozgalmi alapok átalakulása, jóvátételek, privatizálások és így tovább.) Mindez a nem csekély értékű vagyonváltozás általában nem kerül hiteles és nyilvános statisztikai feldolgozásra, bár ez a kor valóságos politikai és gazdasági történetének kulcsa.

fogunk a méréshez, összehasonlításhoz és értékeléshez, az állam mai szerepének ismeretében újra kell gondolnunk és jelentősen módosítanunk kell felfogásunk elméleti vázát.

Az állam nem egyszerűen egyike a gazdálkodó aktoroknak. Szerepe nem korlátozódik a közjavak létrehozására és elosztására. A javak, sőt még a közjavak létrehozásában is egyre kisebb az állam közvetlen szerepe. Mint az államosítás a második világháború után, most az államtalanítás az általánosan érvényesülő tendencia. Ezt általában azzal indokolják, hogy az a gazdaságos, ha a termelő versenyhelyzetben van, azaz piaci vállalkozó. De ennek következménye mégis az, hogy az állam működése drágul. Az állam és apparátusának figyelmét egyre inkább az újraelosztás „üzemeltetése”, az elosztás csatornáinak megnyitása, szervezése, újraszervezése és becsukása, a *stop-go* lámpák kezelése, tehát az általános gazdasági csiki-csuki köti le.

Az elosztás e kétségesen demokratikus intézése, az elosztás formáinak szabályozása vált hát az apparátus legfőbb tevékenységévé. Miközben egyes közjavak szolgáltatását (mint például az utak építését, nyugdíjalapok kezelését stb.) – egyébként helyesen – a vele barátkozó magánszférának adja át, az állam egyre mélyebben bonyolódik bele olyan jövedelemtranszfererekbe, amelyeket egy monopóliumokkal nem fékezett, tehát valóban versengő piac hatékonyabban és a fizetőképes közóhajnak megfelelően intézhetne. Az állam funkcióinak szaporodását tapasztalva, azt mondhatjuk, hogy ez, legalábbis minőségileg, megfordíthatatlan folyamat. Szabályozási funkció feladása vagy eltörlése, annak belátása, hogy olyasvalamibe avatkozik bele, amit magára kellene hagyni, soha nem következik be.

Adó és érték

Az érték, azaz egyensúlyi ár fogalma Neumann, Leontief, Sraffa, Seton és mások elméletében és matematikailag ekvivalens modelljeiben egyaránt az ágazati kapcsolatokat (termelési eljárásokat) leíró \mathbf{A} mátrix bal oldali sajátvektoraként jelenik meg. Legegyszerűbb alakjában az érték olyan \mathbf{p}' sorvektor, ami a $\mathbf{p}'\mathbf{A}$ önköltségeket egyenlővé teszi az árakkal:

$$\mathbf{p}'\mathbf{A} = \mathbf{p}'.$$

Doktori értekezésemben ezt az alakot nemcsak az egyszerű (önhelyreállító) újratermelésre, de a bővítés körülményeire is alkalmaztam.¹⁰ A sajátvektort a munkaerő (háztartás) szektorának törlése után megmaradó mátrix Leontief-féle inverzével számítjuk mint az egyes termelési fázisokban ráfordított teljes munka összegét. Az egyensúlyi árrendszer azonban – bővülés esetén – úgy is értelmezhető, hogy a termékek a termelésükhöz szükséges összes tőke arányában cserélődnek el. Ebben a tekintetben az egyébként egymással hadakozó érték-, illetve árelméleti iskolák közt teljes az egyetértés. A marxi termelési ár és a marshalli hosszú távú egyensúlyi ár (*long run equilibrium price*) nem különbözik egymástól, sem elméletileg, sem pedig számértékében. Mindkettő az önköltségen kívül a befektetett tőke értéke utáni átlagos profittal számol.

A matematikai forma közömbös az egyes szektorok elnevezése iránt. Az értékek (átlagos árak) sajátvektora nemcsak a munkaráfordításból vagy a tőkeráfordításból, de a mátrix akármelyik sorából azonos módszerrel vezethető le, és a számítás eredménye mindig azonos lesz. A sajátvektor egyformán tekinthető a mátrix bármely sora függvényének.

¹⁰ Bródy [1969]. Ilyenkor a rendszer \mathbf{A} mátrixa az $\mathbf{A} + \lambda\mathbf{B}$ alakban írható (ahol \mathbf{A} legnagyobb sajátértéke most kisebb λ^{-1} -l, ez a bővíthetőség feltétele). A λ a növekedés egyensúlyi rátája (egyben a profit átlagos rátája is) és \mathbf{B} a tőkeigényesség mátrixa.

Az árak kiszámításában kiindulhatnánk például az energiaráfordításból is, de akár a termékek vastartalmából vagy információtartalmából, ha e ráfordításokat jól számba tudjuk venni.¹¹ Ha valóban viszonylag önálló, azaz gyakorta változó és jelentős költségvetéltől akarunk kiindulni, akkor független változónak kijelölhetnénk az adókulcsokat is. Az adó ma jóval nagyobb, mint a bér. Ezenkívül az adó rátája gyakrabban és hevesebben változik.

Kíséreljük meg tehát, előbb csak gondolatban, hogy az *adóból* indulunk ki. Ebben az esetben a termékek és szolgáltatások egyensúlyi értéke a rájuk kivetett (közvetlen és közvetett) adók összege lesz. Áruk a kereslet és kínálat ciklikus változásával a halmozott adó által meghatározott számérték körül fog ingadozni. Ha az adókulcsokat a t sorvektor jellemzi, akkor az egyensúlyi árak a tQ alakban számíthatók.¹² Itt Q az állam szektorának törlése után megmaradó mátrix Leontief-inverze. A termék árában – ha így szemléljük a termelés körforgását – semmi mást nem fizetünk meg, mint az adótartalmát. A termék értékének lényege az, hogy ez az állam jövedelme. Ezzel látszólag átfogóan közösségi és roppant társadalmi érték meghatározáshoz jutottunk, de csak akkor, ha az állam javát a legfőbb jónak tekinthetjük.

Ez esetben persze el kell fogadnunk azt is, hogy az állam, vagyis a pénzügyminisztérium, még pontosabban ennek adókat tervező és előirányzó szakértő hivatalnokai nemcsak az éppen érvényes teljes és végső gazdasági tudás birtokában vannak, de valamiképpen azt is tévedhetetlenül meg tudják ítélni, hogy mi a jó az állam és ugyanakkor a nép számára.¹³ Ezt a vakhitet kétségtelen ténynek kellett elfogadnunk, amíg az úgynevezett szocialista tervezés rendszerét szolgáltuk, s e felfogás ma is ki nem mondott alapja a múltban roppant sikeres japán gazdaságvezetésnek.

Vizsgáljuk meg azonban a tételt közelebbről!

A matematikai ekvivalencia közvetlenül érvényes, mégis szokatlan gondolat az adót áralkotó sőt értékmegegyező tényezőnek tekinteni. Hisz az adót a termék értékére vetik ki, és ezzel felteszik, hogy ez az érték már létrejött és létezik, mielőtt még az adót kivetették volna. Az adókulcsot változékonynak, az értéket viszonylag állandónak véljük. Úgy gondoljuk, hogy az adót a már elkészült áru szintén készen kapott értékéből vonják le, és ezért nem befolyásolja, nem változtathatja meg magát ezt az értéket. Ezért meglepő és visszás, ha most mégis költségtényezőnek, áralkotónak tekintjük.

Csak hogy az üzletember, az, aki befektet valamibe, vagy elkerüli a befektetést, nagyon is elevenen érdeklődik az iránt, hogy mekkora lesz az importra, az alkalmazott munkások fizetésére, a termelés értékére vagy az üzlet nyereségére kivetett adó. Döntéseiben kénytelen ezt ma mélyebben és figyelmesebben mérlegelni, mint akár a nyersanyagok, akár a munka árát, mert az adótételek nagyobbak és változékonnyabbak. Elég tehát arra utalni, hogy az adókulcsok változása miatt az árrendszer tartósan módosulhat. Ez nehezen kimutatható akkor, amikor az adók csak kismértékben és lassan változnak. Kétségtelen tapasztalattá vált azonban ez az összefüggés, amikor az új magyar adórendszer bevezetése után (és később, a közép-európai országok átalakulása folyamán minden

¹¹ Bródy [1969] 162. o. E tétel bizonyítása, Schur lemmájának egyszerű alakjaként, e cikk függelékében található. Ez a forma egyben a költségvetés egyensúlyának megteremtését szolgáló számítás kulcsa.

¹² Ez egyben a költségvetés kiegyensúlyozásának matematikai képlete is. Ezt a számítást részletesebben szintén a függelék mutatja be.

¹³ Az emberek összessége, a közösség és részei, valamint az állam közti viszony, a különféle érdekek egybeesése vagy gondos megkülönböztetése mindenfajta politikai és gazdasági elemzés ugrópontra.

egyres országban) új árarányok alakultak ki. Az új adónemek és adókulcsok miatt az árak megváltoznak.¹⁴

Ezt tapasztaltam Japánban a múlt évben, ahol a forgalmi adó jelentős, bár egyöntetű felemelése (ez a hivatalos magyarázat szerint a költségvetés kiigazítását, egyensúlyba hozását szolgálta volna) eltérően emelte meg az egyes termékek árait. A kereslet szintén egyenlőtlenül esett vissza. Erősen csökkent a tartós fogyasztási cikkek, ezen belül az öröklakások és telkek vásárlása. A bankrendszer ma már részben ismert (de a közönség előtt addig gondosan titkolt) spekulációs tevékenysége miatt ez lett az egyik kiváltója az 1997 végén a banki és tőzsdei zavaroknak.

A matematikai formából már leolvasható, hogy az adókulcs változása csak akkor nem hat számottevően az árak arányaira, ha a változás mértéke kicsi, egyöntetű és arányos a hozzáadott értékkel. A hozzáadott érték aránya az egyes ágazatokban jelentősen és jellegzetesen eltér az árak arányától. A hozzáadott érték a közvetlen bér és a nyereség összege. Nem tartalmazza az áru termeléséhez felhasznált egyéb ráfordításokat, amelyeknek az árban természetesen meg kell térülniük.

Ha tehát az adó kívánt emelését az eladási árak arányában szabjuk ki, akkor az átlagosnál jobban terheli azokat a termékeket és szolgáltatásokat, amelyeket bonyolultabb munkamegosztással állítanak elő (ahogy az osztrák iskola fogalmazza: hosszabb termelési körutakon). Nyilván számolni kell ezenkívül az úgynevezett Ricardo-effektussal is, mert az adók változásával megváltozik a bővítés lehetséges üteme, tehát az átlagprofit rátája is. Az eltérő tőkeigényesség – a változó rátával szorozva – ekkor sajátos és már Ricardo által világosan elemzett eltolódást okoz a termelési árak rendszerében.

Tisztán elméleti feltételezésekből és beható gyakorlati vizsgálat nélkül mégsem lehet részletesebb következtetéseket levonni. Bizonytalankodásom oka az, hogy a befolyt adókat az állam általában el is költi, s ezzel a másik oldalon ugyanilyen módon befolyásolja, vagyis inkább megszabja az egyensúlyi termelési arányok kialakulását is. Az állami költségvetés azonban nem, vagy nem jól különbözteti meg a folyó és a felhalmozási kiadásokat – márpedig hatásuk igen eltérő.

Az azonban már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy a magyar kultúra, tudomány, oktatás és művészet, valamint a szociális és egészségbiztosítási háló mai sanyarú helyzetéhez sokban hozzájárultak a nyolcvanas évek végén bevezetett adórendszer sajátosságai. Itt ugyanis olyan érzékeny területekről volt szó, amelyek a munka legmagasabb fokú megosztását igénylik, igen hosszú időtartamokat fognak át, ezenkívül meglehetősen tőkeigényesek is. Az új adók rendszere nem volt tekintettel ezekre, és ezzel, mintegy mellékesen, máig tartó és egyre nehezebben kiküszöbölhető zavart és feszültséget okozott működésükben.¹⁵ Ez pedig azért különösen sajnálatos, mert ezek döntő ágazatok az ország jövőjének fejlődése és társadalmi békéje szempontjából. Működési hibáik hosszú időre hatnak ki.

A köztudat a magyar adórendszert értéktöbbletadónak (*value added tax*) véli, mivel az előző termelési fázisban kivetett adók visszaigényelhetők. De nem mindenki mentesül és nem minden korábbi adó alól. Ha valahol élesen meg kell különböztetni a tényeket a

¹⁴ Talán érdemes itt megemlíteni azt is, hogy a csőd eljárásra kijelölt vállalatok kiválogatása a kilencvenes évek elején elsősorban nem a foglalkoztatás, szükségletkielégítés vagy a nyereség szempontjait mérlegelte, hanem az adók megfizetésére való képességet, tehát a költségvetés közvetlen bevételét, illetőleg ennek hiányát. (Egyébként e tekintetben sem a teljes, hanem csak a közvetlen adóteher vétetett figyelembe, a munka megosztásában játszott szerep teljes mellőzésével.)

¹⁵ Az önkényuralom tudatosan teremtette meg a függő gazdasági helyzeteket, és az adóreform is ezt az igyekezetet szolgálta.

szándékoktól, mert mély szakadék van köztük, akkor ez éppen az állami költségvetés. A későbbiekben ezért meg fogjuk vizsgálni azt is, hogy a ténylegesen befolyó adók aránya az árakhoz vagy a hozzáadott értékekhez áll-e közelebb, vagy esetleg ezektől eltérő, más szempontok szerint alakul.

Az adó kiszabása

Az „adatokról”

Az állam, a háztartás és a gazdaság egyéb szektorai közti mai cseréket, bevételeik ismételt újraelosztását Augusztinovics Mária tanulmánya bőséges adatokkal mutatta be.¹⁶ Itt mégis fiktív, stilizált adatokkal dolgozom. Az így elnagyolt, de áttekinthetőbbé tett kép a valóság más összefüggéseit kívánja megmutatni. Azt, hogy miként befolyásolja az adók kiszabása a felszínen megjelenő árakat. Az újraelosztás ugyanis azt is meghatározza, hogy „mit érjen” az állam, a háztartás és a termelőszféra egy-egy fillére. Piacaik különbözősége miatt ezeknek a filléreknél a vásárlóereje soha nem azonos.

Dolgozatomnak egyik fontos állítása, hogy a nyolcvanas években az állam és a vállalatvezetők érdekeinek megfelelően bevezetett adórendszer – tovább torzítva az árakat – rossz irányba térítette a gazdálkodást. De a vállalkozók csalóka – mert közvetlen és pillanatnyi – nyereségérdekeltségének ma is ez az adórendszer felel meg, ezért az nem fog magától megváltozni.

Az adórendszer legfőbb hibájának azt tartom, hogy az adókat nem jól szabta ki. Az adó túlságosan nagy részét terhelte a bérekre és fizetésekre. Ezzel, legalábbis a vállalatok számára, megnövelte a bérköltséget, anélkül azonban, hogy az így hirtelen megdrágított bérből többet is lehetett volna vásárolni. Ennek hatására az addig folyamatos munkaerőhiánnyal küzdő vállalatok és minisztériumok már a „szocializmus építésének” végső éveiben is hirtelen a tömeges elbocsátás tervével kezdtek foglalkozni.¹⁷

Az adórendszer kialakítása során jött létre a gazdasági vezetők, az apparátus irányítóinak és a politikusoknak az a szoros szövetsége, amelyet fentebb „korruptnak” neveztem. Ez gátolja ma is az egészséges és eleven belső piac kialakítását. Ez az oka annak a fura aránytalanságnak is, hogy a magyar munka egyszerre kivételesen olcsó (ha az életszínvonalat, tehát a bér vásárlóerejét tekintjük) és ugyanakkor roppant drága (ha a vállalat által a bér után kifizetett adókat és közterheket is beszámítjuk).¹⁸

Ami a számokat illeti, ezek csak a nagyságrendek jelzésére valók. De így áttekinthetőbb a számítás, ami az adó mindenkori kiszabásának meglepően nagymérvű hatását megmutatja. A számokat az ágazati kapcsolatok mérlegeiből (ÁKM) vettem, de erősen kerekítettem. Magyarázatot kíván tehát az, hogy bár az ÁKM egyensúlya mindig kétséges és közelítő, itt mégis szabatos tehát lezárt rendszerrel dolgozom.

Egy gazdasági mérleg két oldala mindig egyensúlyban van. A villamos energia mérlege például 1953-ban is azt mutatta, hogy pontosan annyi villamos energiát használtak fel, mint amennyit termeltek. Csak a kortárs üzemi statisztikus tudja, ha emlékszik rá, hogy a téli hónapokban, csúcsidőben (amikor a délutáni forgalom és korai sötétedés miatt felszökött a terhelés) egész gyárnegyedeket kapcsoltak le a hálózatról. Munkások tízezrei

¹⁶ Augusztinovics [1996]. Úttörő munkája vezetett az ábrázolás itt használt formájához.

¹⁷ Annak idején csak Balázs Sándor szólalt fel valóban bírálóan (Balázs [1987]). Javaslatában azonban, világos logikája és meggyőző érvelése ellenére süket fülekre talált, nem orvosolhatta a kibontakozó tendenciát.

¹⁸ Itt a versenyképességgel szokás érvelni. Az érv logikailag nem helytálló és a tapasztalat is azt mutatja, hogy a legversenyképesebb országokban (Németország, Japán, Egyesült Államok) a legmagasabb a bér.

ácsorogtak gépeik mellett, és fogalmazták meg egymás számára gondolataikat az akkor még friss tervgazdálkodás életképességéről. Fel tudjuk idézni iskolai szénszüneteinket is. Ma is előfordulnak még, hébe-hóba. De a szénmérleg ilyenkor is egyensúlyt jelez. Ha túlkínálat van a szénpiacon, ha túlkereslet, ha drága a szén, ha olcsó – ennek az év végi mérlegben nyoma sem marad.

Ez a nyilvánvaló és alapvető sajátosság két gazdasági illúzióhoz vezet. Az első az angol iskoláé. A gazdaság mindenkor az egyensúly állapotában van. A kínálat megteremti a keresletet, mondja Say. A megtakarítás egyenlő a beruházással, véli 150 évvel később Keynes. Csakhogy nem ugyanazok és nem ugyanakkor kínálnak és takarékoskodnak, akik keresnek és beruháznak. Osztozik e nézetben a kameralizmus kancellistájától a tervezés mérlegeinek készítőjén keresztül a piaci főkönyvelőig mindenki. Azt gondolja, ha rend van a mérlegekben, akkor rend van a világban is. A mérleg nyelve a világ rendjéről beszél. A természet egyensúlyáról. Ha az egyik láb rövidebb, a másik megfelelően hosszabb. Ám ki tudja, mekkora az egyensúlyi láb hossza; és ha egyforma, akkor nem rövidebb vagy hosszabb-e mégis a kelleténél?

A másik szemlélet a főáramlatot tagadó, egyensúlytalansági iskola. Antiequilibrium. A világ mozog, tehát nem lehet egyensúlyban. Az egyensúly csak fogalom, mégpedig többek szerint rossz fogalom, mert nem felel meg neki semmi a gazdasági valóság rendtelenségében. Ez az átmenet a valódi és mozgó életet jobban, reálisabban leíró új elméletek és előrejelzések felé.

Az alábbi vizsgálat, mivel mérlegekkel, mégpedig a gazdaság egészét ábrázoló vagy leírni kívánó ágazati kapcsolatok mérlegével foglalkozik, mindkét hibát elköveti. A publikált mérlegek nem mindig egyeznek, aminek definíciós, adatgyűjtési és egyéb okai lehetnek. Megpróbáltam hát az egyensúlyt helyreállítva, stilizált adatokkal dolgozni. Aztán, amikor keresztbe-hosszába egyeznek az adatok, akkor hirtelen azt állítom, hogy ez az egyensúly nem az az egyensúly, amit keresünk, nem a kellő egyensúly. Birkózom az egyensúly fogalmával: a számszaki egyensúly még nem gazdasági egyensúly, a gazdasági egyensúly pedig nem feltétlen a gazdaság kívánatos állapota. A kívánatos állapot persze egyensúlyi, ahogy a számok egyezése is alapvető követelmény. Szükséges, de nem elégséges feltétel, mondaná ilyenkor a matematikus. Lesznek, akik vitatják az egyensúly e hármas felfogását, de ha egyetértünk abban, hogy valamiféle rend és ráció mégis csak kívánatos volna, akkor e vita termékenynek ígérkezik.

Két szélsőséges adórendszer

Három szektorunk lesz. Nem a termelési tényezők, nem a klasszika tőkés–munkás–földbirtokosa. Nem a sosemvolt „természeti állapot”, hanem a *gazdaság–háztartás–állam* hármas, ahogyan az régóta (bár nyilván természetellenesen) létezik. Elég előbb csak két szektort szemügyre venni, a maradék már kiadódik.

A *gazdaság* gazdálkodik. Tapasztalatunk (és az ÁKM tanúsága) szerint termelésének kb. 60 százalékát önmaga fogyasztja el termelési ráfordítások formájában. Ezek kis része, töredéke a növekedést is szolgálhatja, ha éppen növekszik valami. Körülbelül 20 százalék bért fizet a *háztartás* szektorának, marad mintegy 20 százalék működési többlete (*operative surplus*). A *háztartás* meg dolgozik, aztán fizetését vagy bérét termékekre és szolgáltatásokra cseréli, s ebből (jól-rosszul: attól függ, kit kérdezünk) fenntartja és szaporítja magát.

E három adatból levezethető a legfontosabb mondanivaló. Az, hogy mit képes, vagy nem képes az *állam* tenni, s hogy milyen meglepően nagy változásokat képes végrehajtani, attól függ, hogy ezt a 20 százalékot honnan vonja el. Mert többet tulajdonképpen nem

vonhat el (bár néha megteszi, de akkor dőcögős a gazdaság menete). Kevesebbel beérheti, akkor valószínűleg több marad növekedésre, de nem biztos, hogy arra használják. A fenti számok azonban, ha nem is rögzítettek, de nem túlságos ingadozók, átlagnak elfogadhatók, és kiindulhatunk belőlük.

Van tehát egy kétszektoros \mathbf{A} mátrixunk

$$\mathbf{A} = \begin{bmatrix} 0,6 & 1 \\ 0,2 & 0 \end{bmatrix},$$

ahol az első szektor a *termelés*, a második a *háztartás* szektora. Van ennek a mátrixnak egy Leontief-féle inverze, amelynek segítségével az árak meghatározhatók, s ennek értéke

$$\mathbf{Q} = \begin{bmatrix} 5 & 5 \\ 1 & 2 \end{bmatrix}.$$

Ez utóbbiból (a már említett matematikai tétel segítségével) leolvasható, hogy az ár/bér arány egyik lehetséges értéke $5/5$, azaz $1/1$. Egyformák, ha minden adót az első szektorra, a termelésre, vagyis a vállalatokra vetünk ki. Ugyanez az arány azonban $1/2$ lesz, ha minden adót a háztartás visel. Ekkor csak a második szektor inverz elemei szorozódnak az adókulcs értékével, s akkor az ár/bér arány pontosan a második sor együtthatói szerint alakul.

Az érdekes az, hogy ez teljesen független attól, hogy nagy-e az adó, vagy kicsi, mert ez kiesik a viszonyításokor. Független attól is, legalábbis első közelítésben, hogy az állam mire költi a bevételét. Azért csak első közelítés ez, mert az adózással kapcsolatos minden változás védekező műveleteket gerjeszt. Ez végül megváltoztatja éppen azokat a számokat, amikből az adó kivetésekor kiindultak.

A gazdaság más technológiákkal fog kísérletezni, a háztartás más étrendekkel, s mindkettő elkerüli, majd el is csalja az adót, ha helyzete már túlságosan nyomasztóvá válik. De ezeket a kérdéseket e megjegyzés után már nem kísérem figyelemmel. Tiszta formában arra összpontosítok, ami a nyolcvanas évek végén történt: az addig főként a vállalatoktól beszedett vagy elvont állami részesedés átcsapott a jövedelmek jelentős adóztatásába.

Gergely István beszámolt arról (*Gergely [1998]*), hogy az adórendszer bevezetése óta eltelt tíz év alatt a társasági adó annyival csökkent (345. o., 6. táblázat), mint amennyivel a személyi jövedelmi adó növekedett (335. o., 1. táblázat). És akkor még nem említettük a bérek vállalatokra hárított növekvő közterheit. E kényszerű befizetést a vállalat az általa nyújtott foglalkoztatás büntetésének tekinti. Ezt a változást hegyezem itt végletessé, amikor azt feltételezem, hogy az adót vagy csak a termelésre, vagy csak a bérre vetik ki.

De vajon létre lehet-e hozni mindkét adóztatási formában az újratermelés éppen adott állapotának és menetének egyensúlyát? A felelet az, hogy lehet – de a két megoldás jellegzetesen el fog térni egymástól. A további számítás szempontjából azonban a harmadik szektorról, az *államról* is fel kell tenni bizonyos arányokat. Tegyük fel, megint az ágazati kapcsolatok mérlegeinek adatait egyszerűsítve, hogy az *állam* dologi és személyi kiadásai egyenlők, és az állam önfogyasztása (a belső halmozódás) csak 50 százalék, valamint hogy az adókat a vállalatokra rója ki. A megoldást a megadott képlet alapján könnyű kiszámítani.

Ez esetben az egyensúlyi megoldás a következő lesz (ennek a megoldásnak persze minden többszöröse is egyensúlyi, hiszen csupán arányokról van szó). (*1. táblázat.*)

Az adó a termék értékének a bérrel egyenlő költségtényezője. A hozzáadott vagy új érték, a NNP (nettó nemzeti termék) értéke az összes bér és az adóként elvont működési többlet a mérleg szerint $300 + 200 = 500$ (mondjuk milliárd). Ebből valójában csak 40

1. táblázat
Csak a gazdaság adózik

Megnevezés	Gazdaság	Háztartás	Állam	Összesen
Gazdaság	600	300	100	1000
Háztartás	200	0	100	300
Állam	200	0	200	400
Összesen	1000	300	400	1700

százalék (200) az állam részesedése. A költségvetés összege azonban a belső transferek, tehát a halmozódás¹⁹ miatt magasabb, részesedése ezért 80 százalék.

Figyeljük meg jól az egyes jövedelemtulajdonosok gazdasági erejének, forgalmának arányát! Minden forint után, amit a háztartások költenek vagy megspórolnak, az állam egyharmaddal többet, a vállalatok (ma pedig már a vállalkozók) több mint háromszor annyi pénzt mozgósítanak. Ez az alap, ez a gazdasági (és politikai) erőtér aránya, ez az anyagcsere három bendője és a táplálékláncban elfoglalt helyzetük sorrendje. Felül a biznisz, alul a nép, s közte őrlődik a hivatal. De őrlődése mellett számtalan előjoga van, amelyekkel helyzetét ki tudja párnázni.

A 2. táblázat a háztartásokra kivetett adó melletti egyensúlyi megoldást ábrázolja. Ez jelentősen eltolja az elosztás arányait, főként azért, mert az állam saját alkalmazottjait és tisztviselőit is adóztatja, és az így kialakult magasabb bérköltség miatt megnövekednek a kiadásai. A vállalatok nyereségét, operatív többletét persze elnyeli az adózás miatt megnövekedett bér. Pedig nem történt semmi más, mint hogy az állam magasabb bérköltséget diktált, hogy aztán a munkavállalókon hajtsa be az adót, ha már nem volt képes azt a vállalatokon behajtani.

2. táblázat
Csak a háztartás adózik

Megnevezés	Gazdaság	Háztartás	Állam	Összesen
Gazdaság	600	300	100	1000
Háztartás	400	0	200	600
Állam	0	300	300	600
Összesen	1000	600	600	2200

Csak az adó kiszabása változott, a gazdasági élet reális arányai jottányit sem módosultak. Mégis jelentősen változik az optika, mert mások az arányok és ezzel a nemzeti elszámolás számai. Az adó pénzbeli összegét például felével fel kellett emelni, mert máskülönben az államnak nem lenne fedezete a megdrágított köztisztviselői bérek kifizetéséhez. Pedig az adó most látszólag nem is költségtenyező, hiszen a gazdaság egyáltalán

¹⁹ Kérdéses azonban, hogy valójában mekkora ez a halmozás. A „valódi” mérték nagyobb az 50 százaléknál, ha a tényleges állami munkamegosztást, a gyakorlati munkakapcsolatokat vesszük figyelembe. Az apparátus önmaga idejének legnagyobb fogyasztója. Ennek viszont jelentős részét nem „számlázzák” és még a „megfigyelési egység” mibenléte is kérdéses, mert a hatóság vagy a hivatal nem önálló vállalat. Az ágazati kapcsolatok mérlegeiből lényegesen kisebb, mintegy 20-40 százalékos halmozás adódik, az összevonás függvényében. „Objektív” adatot nem tudtam megállapítani. Az elszámolás jelentős mértékben a mindenkori konvencióktól függ, és tág határok közt változtatható. Ez az egyik oka annak, hogy a költségvetés részesedése a GDP értékéből annyira rossz mutatószám. A másik ok a későbbiekben fog kiderülni.

nem fizet adót. A nettó nemzeti termék ebben az esetben $300 + 300$ vagy $600 + 0$, tehát valamitől 20 százalékkal megnőtt az átrendezés során, holott az árindex semmit sem változott.²⁰ Az állam most valójában már ennek felét veszi igénybe, a költségvetés összege azonban egészében 100 százalékosra nőtt, mert a bérek halmozódása miatt nőtt a halmozódás egészének mértéke is. Ebből megérthetjük, hogyan növekedhet akár 100 százalék felettivé is a több hullámban, újra meg újra elosztott nettó nemzeti termék a halmozódás szinte korlátlan növekedtével.²¹

Ha a mérleget átszámítjuk a 2. táblázat áaira, az (1, 2, 1,5) árvektorral osztva, akkor felborul az egyensúly. Változatlan áras mérleg nem tarthatja meg az egyensúlyt, a változás irreverzibilis. A háztartás a régi áron nyereséget mutatna, a szektor lakói mégis panaszkodnak. Nettó (az adózás után megmaradó) fizetésükből ugyanannyit tudnak vásárolni, mint azelőtt, de a mozgósítható jövedelem tekintetében mégis rosszul jártak, az arány most 1000:300:600. Ha a gazdasággal szemben nem is, de az állammal szemben mindenképpen hátrányba kerültek.

Még egyszer hangsúlyozni kell, hogy az országban mi sem változott. Kornaival szólva, a reálszféra működése változatlan és változatlanul egyensúlyban van, csak éppen – az adózás rendszerének és ezzel a pusztán névlegesnek tűnő bér/ár viszonyok megváltozása miatt – mások az információk. A bérből és fizetésből élők, már csak azért is, mert most láthatóan és közvetlenül sújtja őket az az adó, amit azelőtt mintegy titokban és hátuk mögött vontak el, bosszankodni kezdenek. Ez valószínűleg jól tesz a demokráciának hosszú távon, mivel világosabb tapasztalatokat szereznek az állam működéséről. Rövid távon inkább a demokrácia lejáratásához vezet, különösen, ha az új rendszer régóta nem tapasztalt nagymértékű munkanélküliséggel párosul.

Véletlen-e a munkanélküliség kialakulása ebben az új állapotban? Nem mindegy-e a vállalatoknak, hogy többletük azért tűnik el, mert a központ elvonja, vagy azért, mert most magasabb a bér? Attól tartok, nem mindegy. A központ az központ, lehet vele alkudni, de az egyes vállalattal szemben mégis erősebb. Az államnak nem lehet felmondani, tehát az adót be kell fizetni. Viszont egyrészt csak utólag kell fizetni, és csak akkor, ha létrehozták azt az operatív többletet, amit aztán elvon az állam. A többletet vagy egy részét azonban le is lehet tagadni, máshová lehet elkönyvelni, és így tovább. Tehát alkupozícióban vannak az állammal szemben is, meg a háztartással is, de az alku feltételei elütők a két piacon.

Az adó néha el is maradhat, például a fegyvergyártásban. A vállalat, ha egyébként fontos és jó kapcsolatokkal rendelkezik, és megvannak a nyomós érvei, veszteséges is lehet, sőt jelentős támogatásokat harcolhat ki. Ez meg fog történni a piaci gazdaságban is, sőt javában történik például a mezőgazdasági és közlekedési tárca területén.

Annak, hogy a béreket nem fizetik ki, más jellegű következményei vannak. A gyengébb fél bérből és fizetésből él, és nincs máshonnan jövedelme. Az államnak vannak más vállalatai is, a dolgozónak azonban csak egy van, az amiben éppen dolgozik, vagy az sincs. Nem adhat ugyan szubvenciót a vállalatnak, mint az állam, de le lehet szállítani a fizetését (például be lehet csapni a fizetés bruttóításánál, csak az alapfizetést emelve fel, a járulékokat nem). Több munkát lehet követelni az adott fizetésért. Ha már olyan sokat kell kifizetnem, mondja a vállalat vezetője, akkor kidobom azokat, akiket nem szeretek, vagy akinek a munkáját nem tartom megfelelőnek.

Nem állítom, hogy az egész mintegy 10 százalékos meghaladó munkanélküliség ebből jött létre. Szerepe volt benne a vállalati piacok elvesztésének és a privatizációval kapcsolatos vállalati kiürítéseknek is. Az adó és a bér fizetésével kapcsolatos lényegi eltérés

²⁰ A bérek „bruttósítása” nem hatott és nem is hathat a KSH árindexeire, mivel azok csak a termékek és szolgáltatások árával foglalkoznak.

²¹ Ez ad hát magyarázatot az idézett román és keletnémet adatokra.

azonban az, hogy a bérből és fizetésből élők adójának jelentős részét ma is a vállalatok fizetik. A bérek közterheit és járulékait, a „béradó” körülbelül felét, a vállalat fizeti; ez pedig súlyosan korlátozza munkapiaci keresletét.

Az adók bevezetésekor az *állam* már jó ideje nem boldogult a *gazdaság* rosszindulatú inerciájával. Azok a gazdasági és nagyvállalati vezetők, akik a párt központi bizottságának hangadó részét tették ki, bolondok lettek volna magukat adóztatni és saját működési feltételeiket kedvezőtlenebbé tenni. Mivel pedig az egyre soványabb nyereség kevésnek bizonyult az *állam* működtetéséhez, a *pénzügyek* minisztere új forrás után nézett. Ettől kezdve a *háztartás* a közvetlen adóalany, de mindez nem várt következményekkel járt. Úgy látszik, ha az állam valamire adót vet ki, akkor az a valami igyekszik eltűnni. Általában nem semmisül meg, csak átlényegül.

Ugyanakkor az *állam* és a *gazdaság*, nagyobb politikai és pénzbeli ereje révén minden változás során igyekszik és képes is túlkompenzálni magát. A fenti hajszalra pontos adóáttérhelés a gyakorlatban nem vihető végbe. Az átállás során a részlegvezető kijátssza az üzemvezetőt, az a gyárvezetőt, az pedig az igazgatót, aki a miniszteri előadót igyekszik konfundálni, mindez felmegy egészen a pénzügy miniszteréig. Nyilvánvaló, hogy mindazt a tartalékot, amit az egyes szinteken így összegyűjtenek, végül a *háztartásnak*, a bérből és fizetésből élőknek, a legvédtelenebb adóalanyoknak kell előteremteni.

Az a maroknyi ember, aki az *állam* és a *gazdaság* adózási döntéseit hozza, hiába lakik maga is a *háztartásban*, a kiemelt jövedelem és a másfajta érdek elszigeteli attól, hogy a *háztartás* és az átszervezés problémáin mélyebben eltöprengjen. Ha egyáltalán figyel a *háztartásra*, ez csak olyan formában történik, hogy vajon nagyobb botrány nélkül ki fogja-e bírni az intézkedéseket. A történelem azt mutatja, hogy nem mindig bírja ki. Az adók kivetése tehát ma sem könnyű feladat, és ma is megszabja nemcsak az ár/bér arányt, hanem az egyes ágazatok árainak arányát is. Ehhez pedig megfelelő adatok és technikai-számítási eszközök kellene, aminek az illetékes hatóságok nem mindig vannak birtokában. Kellene ezenkívül annak ismerete is, hogy a másodlagos hatások hogyan változtatják meg a termelés technikáját és a háztartások érendjét, hol hogyan és mennyire képes kicsúszni az adóalany a rá kivetett adó alól.

Nem vethetjük a hatóságok és a pénzügy szemére, ha negyvenévi tervszerű gazdálkodásnak csúfolt adminisztratív idéetlenkedés után minderről fogalma sincs. Gergely István ugyan azt írja, hogy: „...főleg a Nemzetközi Állampénzügyi Intézetben való részvétel révén a külföldi folyamatokat és eredményeket jól lehetett ismerni”, de be kell vallanom, hogy a Dimitrov téri egyetemen ezekről annak idején nem hallottam. Gergely irodalmi hivatkozásai – Schmidt Ádám nettó forgalmi adóra vonatkozó tanulmányán kívül – nem is tartalmaznak magyar művet 1948 és 1987 között.

Reálisabb adózás

Hogyan fest most a szélsőséges elemekből összeállított köztes kép?

Mint sejthető volt, a 3. táblázat az előző kettő számtani közepének adódik, elemenként és egészében is. Vegyük észre a táblázat szimmetrikus voltát! Ez abból adódik, hogy az *állam* annyi adót hajt be a *gazdaságon* is, a *háztartáson* is, amennyit ezek teljesítményéért fizet.²²

Mi volna hát a helyes arány? Ebben a kérdésben nem látok tisztán. Az kimondható,

²² Berend Iván szóbeli közlése szerint hasonló gondolat merült fel az adózás bevezetésekor is, amikor ennek első conceptusát megalkották. Ez a fajta gondolkodás mindig áthatotta a tervezést. Az igazság és méltányosság eszméi mindig felmerültek a magyar állami gyakorlatban. Csak azt veszem el, amit majd úgylis visszaadok, azaz „ne bántsuk egymást”.

3. táblázat
Kevert adórendszer

Megnevezés	Gazdaság	Háztartás	Állam	Összesen
Gazdaság	600	300	100	1000
Háztartás	300	0	150	450
Állam	100	150	250	500
Összesen	1000	450	500	1950

hogy mindenfajta adóztatás csökkenti a munka iránti keresletet, mert értéke fölé növeli a munka árát. Növekvő gazdaságban pedig ezenkívül elhasználja a növekedés forrása-
inak egy részét. Ez a két tétel azonban az állítólagosan őseredeti, állam nélküli helyzet-
hez viszonyít. Ha az állam már létrejött, akkor nem lehet helyes olyan arányokat kö-
vetni, amelyek azelőtt – az ő, de már nem létező állapotban – esetleg helyesek lehettek
és jól tájékoztattak volna, de érvényük és fontosságuk azóta megszűnt. Az ideális vagy
optimális adók fogalmát ezért igen nehéz felvetni. Különösen megnehezíti ezt, hogy
az elmélet és a gyakorlat az adók nagysága és kiszabása tekintetében sajátosan ellent-
mondó, és a modern adóelmélet minden lehetséges társalmi rétegnek és érdekcsop-
portnak szolgáltat érveket, hogy igazukat, azaz részérdekeiket a többiekkel szemben
megvédjék.²³

Elméletileg előbb az állam feladatait kellene megszabni és ehhez illeszteni, megfelelő
körültekintéssel és biztonsággal a kiszabandó adók mértékét. A gyakorlatban viszont
mindig egy adott kormány által örökölt helyzetben vagyunk. Ilyenkor a pénzügyminisz-
ter körülnéz, és meghatározza, hogy milyen és mekkora adóforrások állnak rendelkezés-
re, ezeket hogyan lehetne bőségesebb hozamúvá tenni, és aztán a lehetőségek szerint
szabja meg az egyes feladatok ellátására kiutalható pénzt.

Mintegy harmadik feladatként kapcsolódnak ehhez ma a külső követelmények, a defi-
cit, az infláció, a mérleghiányok szigorúan megszabott korlátai. Végül pedig ott vár a
költségvetés eladásának, azaz parlamenti és általános elfogadtatásának statisztikai ada-
tokkal szegélyezett útja. Az utóbbi szinte önálló varázslatos mesterséggé vált ma, mivel
nemcsak az adók valóságos változtatásával, hanem a költségvetés nettó és bruttó voltának
manipulálásával is jelentősen meg lehet változtatni a számvetést vagy legalábbis a dolgok
látszatát.

Hogy ennek egy példáját adjam, a nettó nemzeti termék a fenti kevert adózási rend-
szerben az egyik lehetséges számítás szerint $450 + 100 = 550$. De ha az *állam* és a
háztartások által valóban elfogyasztott termékeket és szolgáltatásokat vesszük figyelem-
be, akkor csak 400. Ha meg az összes bért és az állam fogyasztását adjuk össze, akkor
már 700 milliárdnak adódik. A szórás igen nagynek tűnik. Az eltérések az *államot* szol-
gálók fizetésének kezeléséből erednek. Ezt a fizetést beszámíthatjuk a nemzet teljesítmé-
nyei közé, de olyan metodikát is találhatunk, amely kétszeresen is beszámítja: egyszer,
amikor dolgozik, a fizetése révén, és másodszer, amikor az *állam* az ehhez szükséges
adókat elvonja és ezzel mintegy létrehozza a nettó nemzeti termék ennek megfelelő érté-
két. A nettó és a bruttó szemlélet között ma különösen nagy az eltérés, és ezt igen
változatosan lehet kihasználni.

²³ Mancur Olson és követőinek felfogása eleve abból indul ki, hogy a gazdasági döntéseket csakis részér-
dekek nyomására hozzák meg, s már csak azt kívánja vizsgálni, hogy mely részérdek érvényesül és miért.
Lásd például Fertő Imre agrárpolitikai magyarázatait (Fertő [1998]).

A termelésből befolyt adók

Tekintsük meg most a *gazdaságból* ténylegesen befolyt adókat egy adott évben részletebben. Erre is az input-output számítás alkalmas, csak most már részletes és valóságos adatokra van szükségünk. Hüttl Antónia és Ligeti Csák vezetése alatt Fehér Lajos és Forgon Mária nagy gonddal elkészítette az 1991. évi új rendszerű ÁKM-et. A mérleg a következő adatokat tartalmazza a teljes termelés százalékában kifejezve (itt a táblázatnak a *Termékadók egyenlegét* tartalmazó során kívül az *Egyéb termelési adókat* és *Egyéb termelési támogatásokat* tartalmazó sorait vettem figyelembe) :

4. táblázat
Az 1991. évi ÁKM-adatok a teljes termelés százalékában

Ágazat	GDP	Bér	Adó
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és halászat	33,90	18,47	4,17
Erdőgazdálkodás	28,30	32,20	10,59
Bányászat	54,20	32,43	9,36
Élelmiszeripar	20,30	14,59	1,14
Könnyűipar	29,00	25,70	1,65
Vegyipar	24,10	13,27	5,52
Építőanyag-ipar	29,40	25,65	3,00
Kohászat és a fémfeldolgozási termékek gyártása	19,60	18,45	2,95
Gépipar	29,60	28,29	3,62
Egyéb feldolgozóipar	33,30	27,54	4,26
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	27,10	13,36	2,85
Építőipar	42,80	30,98	1,82
Kereskedelem, javítás, karbantartás	50,30	28,56	4,56
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	54,30	28,23	0,21
Szállítás, raktározás	55,20	33,08	5,09
Posta és távközlés	71,20	37,06	1,28
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai	64,90	24,54	11,55
Gazdasági szolgáltatás	59,50	19,45	3,12
Közigazgatás és egyéb közösségi szolgáltatás	58,50	45,00	5,20
Oktatás	74,40	65,31	2,69
Egészségügyi és szociális ellátás	63,70	53,12	3,88

Az adatok szerint az adóteher alacsony volt, vagy legalábbis kevés adó folyt be a gazdaság területéről. Összesen mintegy 200 milliárd forint,²⁴ ami a szektorok teljes árbevételének 4,1 százalékát és a teljes adóbevétel negyedrészt sem tette ki. A valóságos helyzet tehát a 3. és a 4. táblázat közt van.

A pénzügyi tevékenység viszonylag súlyosabb adóztatásának oka jól ismert, az Antall-kormány igencsak erősen igénybe vette az újonnan alakított bankokat a legkülönfélébb célokra. Az erdőgazdálkodás és bányászat hasonlóan magas terhelése már nehezebben érthető, különösen az utóbbi szektor különösen zilált és gazdaságtalan állapotának ismeretében. Első látásra is feltűnik, hogy az adó sem az árral, sem a hozzáadott értékkel, sem pedig a bérekkel nem tart közelebbi rokonságot.

A regressziószámítás azt mutatja, hogy 1 forint adóból legfeljebb 13 fillért lehet ezek-

²⁴ Ez nem teljesen egyezik Gergely Istvánnak a KSH adóstatistikájából erre az évre közölt adatával. Az eltérést azonban, az utóbbi összevontsága miatt nehéz lokalizálni.

kel a tényezőkkel magyarázni. A többi 87 fillérre nem találtam magyarázatot. Tehát e tekintetben az adóreform elvei és elvi célkitűzései nem teljesültek. A ténylegesen kivetett és befolyt adót jobb esetben a kézi vezérlés, rosszabb – és valószínűbb – esetben a véletlen vagy a személyi kapcsolatok határozták meg. Talán némileg javíthatná a magyarázatot, ha a tőkebefektetés vagy a nyereség adatait is figyelembe vennék, de ezekre még nem találtam az ÁKM-táblázat rendszerében bontott adatokat. Egészében nehezen cáfolható az az egyszerű állítás, hogy az adókat oda vetették ki, ahol remény volt behajtásukra, ahol a vállalati szféra megfelelő likviditással, tehát elvonható pénzzel rendelkezett. A likviditás persze függ a nyereségtől is, a hozzáadott értéktől is, a forgalomtól is, de semmiképpen sem azonos ezekkel és bár praktikus, de nem védhető adókiivetési szempont.

Az átmenet nehézségei közepette és a gazdasági összeomlás körülményei közt mégsem hibáztatható ez a nagyon is gyakorlati eljárás, de a későbbi mérlegeket alaposabban meg kell majd vizsgálni. Semmiképpen sem ösztönző az a tudat, hogy a nagyobb pénzforgalom végül magasabb adókulcsot hoz magával. A tapasztalt adókulcs az ártól teljesen függetlennek bizonyult, a kapott korreláció nagyjából a hozzáadott értéknek és igen kis részben a bérhányadnak köszönhető. Tehát kimondható, hogy az adók „leginkább” a hozzáadott érték szerint alakultak, de ez sovány vigasz. A korreláció pozitív, csak hogy annyira gyenge, ami szignifikánsnak nem tekinthető.

Kétségtelen azonban, hogy az adóteher roppant nagy szórása, ki nem számítható eltérései zavarják a gazdálkodást. Ha a fent leírt input-output számítások csak közelítőleg is helytállóak, akkor az árak szórása egyensúlyi értékük körül legalább akkora lesz, mint az adótételek szórása az átlaguk körül.²⁵ Ez pedig roppant nagy, 70 százaléknál is nagyobbak mutatkozik. Ilyen nagy eltérések közepette nagy gazdasági hibákat lehet elkövetni, a legmondosabb gazdasági számítások elvégzése után is.

Milyen volna a kiegyensúlyozottabb adórendszer? Ha bízunk a piacban és nem akarjuk ennek működését összezavarni, akkor nagyjából a hozzáadott érték arányában kellene az adót is kivetni. De ha ehhez viszonyítjuk a ténylegesen befolyt adót, akkor még nagyobb, közel 80 százalékos relatív szórást tapasztalunk. Ez már azért is meghökkentő, mert a mérleg erősen összevont. Az egyes szektorok átlagos számai mögött tehát még ennél is nagyobb vállalati és termék szerinti eltérések húzódnak meg. Az adórendszer megsérti a semleges, egyenlő lehetőségeket biztosító teherviselés eszméjét, mégpedig súlyosan.

Két mentő körülményt lehet felhozni. Az egyik, hogy 1991 a gazdasági összeomlás egyik legsúlyosabb éve volt, ezért adatai nyilvánvalóan torzultak és bizonytalanok, a szokottnál nagyobb statisztikai hibahatárokkal. De ez nem igazi mentés, mert a gazdasági csődöknek is a helytelen és többek közt a szanaszéjjel adózásban is megnyilvánuló gazdaságpolitika volt az oka. A gazdasági irányító szervek külső bírálat iránt érzéketlen magatartása az adók kiszabásában és a költségvetés aránytalanságaiban érvényesült.

A másik érdemibb. Kis ország a mienk, a viszonylag nyitott határforgalom sok szomszédot hoz át. Ha az ottani adórendszer és árárányok (valamint a pénzügyi politika) erős érdekeltséget teremt a határ menti kiscsempészet gyakorlására, akkor ezt nehéz megakadályozni. Ilyenkor nagy a kísértés, hogy az érintett árakat adóztatás révén emeljük, a jelenség visszafogása vagy enyhítése érdekében. De talán bízzuk a többletnyereséget inkább a kereskedelemre. A jelenség maga nem káros, és jókora adag idegengyűlölet kell ahhoz, hogy irigyeljük a termékeket a szomszédtól, még akkor is, ha szokásos (sőt: akárcsak honi adó nélküli) árát megfizeti.

Végiggondolva a lehetséges érveket, megengedhető volna valamelyes csekély szóró-

²⁵ Még pontosabban: az adótételeket a létrehozott GDP értékéhez kellene viszonyítani. Ez még nagyobb relatív szóráshoz vezet.

dás az átlag körül, de hogy még nagy területek átlagai is messze essenek egymástól, az ésszerűtlen. Mindez törvényszerűen vezetett azokhoz a jelenségekhez, amiket az olajtól a boron keresztül a paprika hamisításáig megismertünk. Az állam ne ajándékozzon monopolhelyzetet semmiféle iparágának vagy területének, mert az biztosan megbosszulja magát előbb vagy utóbb. S addig is, míg nyílt rendellenességekhez nem vezet, véssük eszünkbe a jó öreg közgazdászok hagyományos tanácsát. Minden preferenciális kezelést, minden protekcionizmust az adózó polgár fizet meg, akkor is, ha ez nem világos sem számára, sem pedig az állam apparátusa előtt.

Az adózással kapcsolatos vélemények a fejlett és fejletlen országokban egyaránt a forgalmi adó súlyának fokozása, a nem fix fizetésűek által mindig elkerült jövedelmi adók csökkentése, és a kerülgethető nyereségadó törlése irányában látszanak haladni. Talán a legérdekesebb itt W. H. Oakland levezetése, amely szerint a hozzáadottérték-adó (VAT) nem más, mint a termelés tényezőinek jövedelmére kivetett adó (ha az értékcsökkenés levonható az adó bázisából), a teljes termelésre kivetett adó (ha nem vonható le az értékcsökkenés), és végül a fogyasztásra kivetett adó (ha a vállalat a befektetést költségként kezelheti, tehát azonnal leírja). Nem csodálkoznék, ha a további kutatás és összehasonlító vizsgálat az utóbbi irányba vezetne.

Összefoglalás

Az elsődleges kérdések felsorolásának végéhez értem. Szándékomban áll majd a most készülő új ÁKM adatait is megvizsgálni. Változott-e az adózás nagy szórása, található-e újabb növekvő vagy csökkenő tendencia. A jövőben megpróbálom más ország ÁKM mérlegének adataival is kiegészíteni a képet. Az eddig elvégzett számításokból az derült ki, hogy bár az adózás legfontosabb feladata az államot pénzzel ellátni, szembe kell nézni az adózásnak az árakra gyakorolt befolyásával és más gazdasági következményeivel. A számítás modern eszközei készen állnak, sőt rendelkezésre álltak már az adóreform idején is.

Különösen fontos szerepe lehet az adóknak a gazdasági ciklus befolyásolásában. Nem tartom véletlennek, hogy nem vették és nem veszik igénybe az input-output elmélet módszereit, hogy az ÁKM-ek és az adóstatistika kapcsolata rendkívül problematikus, és hogy mindkettő kapcsolata a nemzeti elszámolások rendszerével még igen laza. Ezeket a területeket a statisztikának feltétlenül összhangba kell hoznia ahhoz, hogy az újraelosztás valóban jól tervezhető legyen.

Dolgozatom lényegében igazolta az adórendszer bevezetésekor a Közgazdasági Szemleiben megjelent bírálatokat. Az új rendszer elsietett és kapkodó bevezetéséről Balázsy Sándornak az volt a véleménye, hogy „a gazdasági vezetés előreláthatólag felhasználja majd a nemzeti jövedelmen való osztozás arányainak módosítására: a lakosság kárára és a költségvetés javára”.²⁶ Az új rendszer már röviddel bevezetése után elhibázottnak bizonyul. Mint Koltay Jenő megállapította: „Az új adók inkább csak a restriktív eszköztárat bővítik, sőt az új adórendszer egyre inkább a régi módon működik.” (Koltay [1989] 1302. o.) Ez rövidesen a régi politikai rendszer felszámolásához vezetett, de eddig nem vezetett az adórendszer által megszabott bénító gazdasági arányok revíziójához. Az a fura szerepzavar, amelyben a politikus gazdasági kérdéseket, az állami adminisztráció pénzügyi kérdéseket, a bankár pedig politikai kérdéseket dönt el erősebb, mint valaha. A

²⁶ Balázsy [1987] 1085. o. Annak idején azonban nemcsak Balázsy Sándor, hanem Falusné Szikra Katalin, Soós Károly Attila és sokan mások is felszólaltak Javaslataik azonban, a világos logika és a meggyőző érvelés ellenére süket fülekre találtak.

„tervszerű” gazdálkodás 40 éve alatt kialakított zavaros és korrupt gyakorlat múltunk sötét öröksége.

Keveset tudhatunk tehát arról, hogy milyen módon és hogyan szabják meg az adókulcsokat, és általában a költségvetés alapvető szerkezetét. Az alkalmazott módszerekről és megfontolásokról a Pénzügyminisztérium még a hozzáértő közgazdászok táborát se tartja szükségesnek tájékoztatni.

Az osztrák–magyar dualizmus korához képest a hanyatlás tehát szembeszökő. A hivatal ma lényegesen nagyobb létszámú és jobban felszerelt. Érdemi és megbízható, a nagyközönség elé bocsátható és adatokban testet öltő munkája, gazdasági és adópolitikája szerényebb és fogyatékosabb. De még viszonylag is legalább háromszor annyi adót hajt be, abszolút értékben talán tízszer annyit is, és az államapparátus biztosan ezt tekinti a legfőbb sikermutatónak.

Függelék

Az ártorzítás elméleti korlátai

A gazdaság–háztartás mátrix algebrai alakja legyen

$$\mathbf{A} = \begin{bmatrix} f & 1 \\ b & 0 \end{bmatrix}, \quad (1)$$

ahol f a gazdaság fogyasztási hányada saját termékeiből és szolgáltatásaiból, b pedig a bérhányada.

Ennek Leontief-féle inverze

$$\mathbf{Q} = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ b & 1-f \end{bmatrix} / (1-f-b), \quad (2)$$

Mivel a determináns értéke, $(1-f-b)$, az arányosításnál kiesik, az ár/bér arány $1/1$ és $b/(1-f)$ közt mozoghat.

A torzítás lehetőségének $1/2$ aránya ezért óvatos becslés, A valóságban f értéke alacsonyabb lehet, mint $0,6$, ezért $1-f$ akár $0,5$ fölé is nőhet, a bérhányad pedig kisebb lehet $0,2$ -nél. Az $1/5$ arány, tehát az ötszörös torzítás nem zárható ki. Támogatások esetén a torzítás még ennél is nagyobbá válik.

A Schur-lemma esetünkben

Legyen

$$\mathbf{p}'\mathbf{A} = \mathbf{p}', \quad (3)$$

ahol \mathbf{A} n -szektoros nemnegatív és irreducibilis mátrix, \mathbf{p} pedig ennek a legnagyobb és egységnyi sajátértékéhez tartozó saját (sor)vektora.

A mátrix bármely sorát (és ehhez tartozó oszlopát) elkülöníthetjük

$$\mathbf{A} = \begin{bmatrix} \mathbf{A} & \mathbf{k} \\ \mathbf{a}' & \alpha \end{bmatrix} \quad (4)$$

alakban. Itt \mathbf{a}' az elkülönített szektorból történő ráfordítás (az állam szektorának esetében az adókulcs), \mathbf{k} pedig az elkülönített szektor költségeinek vektora (az állam szektorának esetében a költségvetési kiadások), α pedig az elkülönített szektor önfogyasztása.

Ekkor a saját (sor)vektor megadható a

$$\mathbf{p}' = \{\mathbf{a}'\mathbf{Q}, 1\} \text{ alakban,} \quad (5)$$

ahol $\mathbf{Q} = (1-\mathbf{A})^{-1}$.

Erről behelyettesítéssel meggyőződhetünk, felhasználva azt, hogy $\mathbf{QA} = \mathbf{Q} - 1$ és azt, hogy $\mathbf{a}'\mathbf{Q}\mathbf{k} + \alpha$ mindig egyenlővé tehető 1-gyel, ha az \mathbf{a}' vektort helyettesítjük egy ennek megfelelő többszörösével.

Ugyanis az első $n - 1$ elemre

$$\mathbf{a}'\mathbf{QA} = \mathbf{a}'\mathbf{Q} - \mathbf{a}' \quad (6)$$

és ehhez az \mathbf{a}' vektort hozzáadva, éppen az $\mathbf{a}'\mathbf{Q}$ vektort nyerjük. Tehát $\mathbf{a}'\mathbf{Q}$ az 1 sajátértékhez tartozó sajátvektor első $n - 1$ eleme. Mivel ez a sajátvektor egyértelmű, ezeknek az elemeknek arányosaknak kell lenniük a \mathbf{p}' vektorral. Mivel pedig az utolsó oszlop esetében $\mathbf{a}'\mathbf{Q}\mathbf{k} + \alpha$ pozitív szám, a normálás lehetőségét felhasználva ezt egyenlővé tehetjük az egységgel. A normálás gazdasági értelmezése a következő: ha meghatároztuk az adókulcsok arányainak \mathbf{a}' sorvektorát, akkor $\mathbf{a}'\mathbf{Q}$ megadja az így generált árrendszer belső arányait. Beszorozva a \mathbf{k} oszlopvektorral, megkapjuk az *állam* kiadásait. Ehhez hozzáadva a belső α forgalmat, most egyensúlyt kell teremteni a bevételek és kiadások közt. Az adókulcsok szintjét úgy kell tehát megszabni, hogy ez ne haladja meg az adott gazdasági rendszerre kivethető adók mértékét.

Valódi költségvetési egyensúlyt azonban ez a számítás csak akkor biztosít, ha csak kevésbé változnak meg a kulcsok az előbbi évhez képest, mivel csak ekkor tudjuk elkerülni a torzító hatásokat.

Hivatkozások

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA [1996]: Az újraelosztás és a jóléti állam. Társadalmi Szemle, 2. sz. és *Gazdaság*, 1996. tavasz. 72–87 o
- BALÁZSY SÁNDOR [1987]: Az adóreformról (Bírálat és ellenjavaslat). Közgazdasági Szemle, 9. sz.
- BRÓDY ANDRÁS [1969]: Érték és újratermelés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- FERBER KATALIN [1998]: A siker ára. László és Társa, Budapest.
- FERTÓ IMRE [1998]: Az agrárpolitika politikai gazdaságtana, II. Az agrárpolitikák magyarázata. Közgazdasági Szemle, 4. sz.
- GERGELY ISTVÁN [1998]: Tízéves az adóreform. Közgazdasági Szemle, 4. sz.
- KOLTAY JENŐ [1989]: Az új adórendszer korszerűségéről” és „működéséről”. Bírálat és javaslatok. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- KORNAI JÁNOS [1993]: A szocialista rendszer. HVG Rt., Budapest.
- MURAKÖZY LÁSZLÓ [1987]: A lakosság és a költségvetés. Elvonás–juttatás–redistribúció. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- WILLIAM H. OAKLAND [1987]: Value-added tax. Megjelent: The New Palgrave. a Dictionary of Economics. Macmillan, 4. kötet, London, 787–789. o.